

BOKOMTALER

Rune Halvorsen

Taternes arbeid for oppreising og anerkjennelse i Norge

Tapir akademisk forlag 2004

Per Otnes

p.j.otnes@sosiologi.uio.no

*Ce que le monde social a fait,
le monde social peut le défaire.
Bourdieu*

Dette er en på sine premisser god og viktig liten bok om sitt emne, taternes organisasjonsarbeid fra 1990-tallet og framover. Den avspeiler godt både kampviljen og tvilrådigheten blant de som har tater- (reisende-, romani-) bakgrunn. Når en minoritet som har vært forfulgt gjennom lange tider endelig søker oppreising gjennom å organisere seg og søke kontakt med norske myndigheter, inntreer typisk skillet (Otnes, 1970) mellom 'handicap-organisasjon' og 'frigjøringsfront':¹ Man søker støtte enten på grunn av uforskyldt svakhet, eller som erstatning for gammel urett, i sames tilfelle indre kolonialisme. Fra motparters side tilsvares dette omtrent skillet mellom *paternalisme* ('handicap') og anerkjent *autonomi* ('frigjøring').

I ettertid (Otnes, 2006) har jeg blitt oppmerksom på at skillet handicap-frigjøring ligner det til Sartre (1960)

mellom *serier* og *grupper*, med den edsvorne gruppen som et slags mellomstadium eller en mellomkategori. Når serien blir gjennomrutinisert, forvandles både krav og hjelp-organisering til en offisiell *forhandlingspart*, som vil ha en tendens til å 'gli' mellom 'handicap' og 'frigjøring', oftest til førstnevnte, noe som naturlig nok kan gi opphav til mistro fra grasrota. Tillitsvalgte i organisasjonene blir sett som om 'de spiller helt på myndighetenes lag':

På Glomdalsmuseet i Elverum åpnet nylig utstillingen *Latjo Drom*, den gode veien, en dokumentasjon av taterkulturen. Reaksjonene kom raskt (f.eks. i *Klassekampen* 14.6.06). Enkelte eksponerte tater synes utstillingen skulle 'brukt mer plass på undertrykkingen' av gruppa, mens andre hevder at taterkulturen må vises fram uten at 'den vonde sida skulle dominere'. Her ser vi frigjøring og handi-

cap, gruppe og serie i fritt spill, og samtidig 'glidningen', mistroen mellom dem: Det er myndighetene, her 'Glomdalsmuseet (som) har styrt hele prosessen'.

Nå er disse begrepene ikke Halvorsens; han bygger i stedet særlig på Lysgaard og Auberts systemkjenntegn, likhet, nærhet og problembetingelser. Det fungerer for så vidt, men har kanskje en noe gammelmodig klang i dag, 45 år etter første publisering og med et vell av seinere modeller. Han refererer nok til Bourdieu,² Foucault og Giddens, men hovedpreget er eldre teori, navn som Galtung, Hernes, Merton, – en overraskende stor vekt på gamle referanser. Analysen av media som tredje part (kap. 5) er for så vidt vellykt, men bygger mer på Simmel enn på Bourdieu. Hovedinntrykket av boka er en samvitighetsfull analyse etter intuitivt statsvitenskapelig og samtidshistorisk mønster, keine Experimente. Nyere bidrag fra medier og kommunikasjon, f.eks. Allern, Lundby, Mathiesen nevnes (nesten) ikke og tas ikke i bruk.

Men tilbake til den nevnte tvil og glidning: Det er heldigvis ingen tvil om at de som har villet stå fram for taternes sak har oppnådd store og viktige resultater fra 1990-tallet av, noe som blir konsist og godt dokumentert: 'Regjeringen og Den norske kirke har bedt om unnskyldning for den tidligere politikken overfor taterne' (s. 35). De ble da også utsatt for en helt annerledes og mye mer hardhendt behandling enn f.eks. samene – tvungen

sterilisering, tvungen fast bosetning, tvangsbortsetting av barn mm. Svensken Hazell (2002) bruker uttrykket 'etnisk rensing' og man må vel gi ham rett selv om volden ikke på langt nær gikk så langt som i Bosnia eller Darfur. 'Den andres ansikt' (Levinas) gir intet sikkert vern mot grove overgrep, sml. Vetlesen (2005).

Øvrige resultater er anerkjennelse som nasjonal eller etnisk minoritet fra Stortinget, på grunnlag av en rammekonvensjon fra Europarådet, videre opprettelsen av et eget Romanifolkets fond, statsstøtte til flere organisasjoner av tater, billighetserstatninger osv. Det er i virkeligheten en *taterpolitikk* som søkes konstituert, for første gang (også) på gruppas egne premisser, dvs. krav om og (begynnende) innrømmelse av autonomi.

Halvorsen slutter boka slik: 'Selv om mange av taterslekt og offentlige myndigheter ønsker å styrke taterkulturen, fortsetter sporene etter fortidens politikk å prege arbeidet for etnisk gjenreisning. En står fortsatt overfor problemer med å revitalisere taterkulturen' (s. 106).

Han dokumenterer hinsides all tvil at taterne i lang tid var forfulgt og mishandlet, også med offentlig støtte, og at de fortjener oppreisning, anerkjennelse og erstatninger minst på det nåværende beskjedne nivå. Men et tema jeg savner både hos ham og i Hvinden (red., 2000) er dokumentasjon av mulig uønsket atferd fra taternes egen side. Det er påfallende at forskning på slik dokumentasjon mangler så

fullstendig. Var taterkulturen virkelig i ett og alt fredelig og lovlydig, bare lovlig handel og håndverk? Vi vet jo at fordømmer kan oppstå uten noe som helst reelt grunnlag, men det hender likevel at de fordomsfulle kan påberope seg fakta, antakelig tvilsomme, men en slik tvil burde vært diskutert.

Et eksempel: Jeg husker fra min barndom besøk av taterfølger på min morfars brors gård, avsides beliggende i et Trøndelag hvor veinettet ennå var utrolig svakt, mest bakkete kjerreveier, og hvor ikke alle hadde fått telefon. Dette sosiomaterielle perspektiv (Sartre, Østerberg) kunne lett vært trukket inn: Når et følge med flere voksne menn pluss familier ankom, oppsto det en viss utrygghet på gården. I en situasjon hvor hver liten gård er isolert og sjelden har mer enn en voksen, fullt før mann, har folk en viss grunn til uro når et overlegent antall ukjente menn ankommer. En mulig fordom, men også en mulig trussel. Og kanskje fordi det siste ikke skulle bli alt for åpenbart var det vanligvis bare tater-kvinnene som kom på døra og frambød småting for salg, eller de tigget. Skulle det skje noe mer, tok det lang tid, selv med telefon, før hjelp fra naboer eller lensmann kunne nå fram. Og følget kunne være langt avsted.

Nå var ikke forholdet tater-fastboende entydig truende eller dårlig. På nabogården hadde de endog et eget lite hus, 'ei taterstu', hvor følgene kunne ta inn for en tid. Det demon-

strerte både støtte og vennlige hensikter, men samtidig en viss kontroll: 'greit å vite hvor vi har dem henne'.

Det at de selv kunne bli oppfattet som truende reiser som sagt ingen tvil om at taterne var forfulgt og mishandlet som gruppe. Men spørsmålet om *hva for slags gruppe* de var og er, er ikke derfor like klart. Storting og Europaråd til tross, jeg synes ikke argumentasjonen for at taterer er en etnisk eller endog nasjonal minoritet er helt overbevisende. De har nok et eget rudimentært, i hovedsak muntlig språk som kan ha vekstmuligheter. Og gruppas tradisjonelle kultur har særtrekk, samtidig som det er betydelig overlapp til gjengs skandinavisk kultur (og språk). Men forsøk på politisk organisering blant taterne selv synes å ha vært fraværende like fram til 1990-tallet, slik Halvorsen dokumenterer. Familie eller klan har dominert, større felleskap i liten grad (klasse, parti, nasjon e.l.).

Dette fravær tyder på at de kanskje snarere burde kalles en *protestkultur*, en motkultur innen de norske eller skandinaviske kulturene. Livet var hardt i det gamle norske bondesamfunnet, med utbredt dyp fattigdom og lange, slitsomme arbeidsdager. Slektsstudier, bl.a. Flekstad (1949) tyder på at taterne³ nesten uten unntak var 'avhoppere' fra bondesamfunnets lavere lag – nesten sin tids 'hippier', blomsterbarn eller grønåvågere, bare med reisende, ikke fastboende 'kollektiver'. En protestkultur med preg av hva Merton kalte *retreatism*, til-

baketrekning. Deres hyllest til de reisendes fri og uforpliktende liv har sin motsetning i bygdenes strenge og harde arbeidsplikt til lav lønn. Og motstanden mot taterne igjen hadde kanskje et aspekt av almen bekymring for allmuens arbeidsmoral: Ble det for fristende å reise, kunne det tilslutt bli vanskelig å finne rimelig arbeidskraft. En kjent tankegang fra all sosialpolitikk, kjent også fra Habermas' tidlige arbeider (1973).

Filosofen Nancy Fraser (2003) har foreslått *parity of participation*, deltakelse på like fot i den offentlige samtalen, som kriterium for å skille berettigede fra ikke berettigede krav om *recognition* eller *redistribution* fra undertrykte grupper. Nå har hun dessverre ingen eksempler på hva som kan kjennetegne *ikke*-berettigede slike krav. Men de gruppene hun er særlig opptatt av, homo- og bifile, kvinner, svarte og latinos i USA, er i vår sammenheng spesielle, eller snarere *for* almene: Kvinner er ingen minoritet, og folk med mørk hudfarge eller latinsk språk og avstamning er kjempestore 'minoriteter' i forhold til norske tater. Og selv om det fins en både kvinne-, homse- og 'rase'-kultur har de jo ikke noe etnisk eller nasjonalt preg (med unntak av latinos).

Taterne har i likhet med slike undertrykte grupper selvsagt gyldig krav på anerkjennelse, oppreisning, likestilling og erstatning, men ikke på helt samme grunnlag og vel neppe med lik målsetning. De er en minoritetsgruppe som kanskje kan kalles etnisk,

men de er avgjort ikke noe kolonisert urfolk slik som samene. Kan vi virkelig tenke oss at de i tillegg til unnskyldninger, museer,⁴ oppreisning og erstatning en dag vil få sitt eget 'Tatering'? Gjerne for meg, men da blir det med utgangspunkt i en enda skrøpeligere politisk kultur enn den samene kjempet seg ut av i løpet av et hundre års tid. Taterne har bare så vidt begynt.

Vi har nevnt tendensene til 'glidning' og ambivalens innen gruppa selv. Kanskje er Østerbergs begrep om *amfibisk handling* mer dekkende, lansert som framskritt i forhold til Mertons 'latent funksjon'. Den handler amfibisk⁵ som på samme tid er tater og ikke-tater, f.eks. søker erstatning for overgrep men samtidig vern mot stigmatisering.

Jeg har etterlyst Bourdieu (red., 1993), en flott analyse av mange slags undertrykte grupper. Man kan lese boka som miserologi – 'elendighetsforskning' som Lysgaard kalte det. Men boka er ikke det, den foreslår samfunnsvitenskapelige begreper som kan gi grunnlag for politisk kamp for anerkjennelse og omfordeling (Fraser) til beste for mange kjente og lite kjente problemgrupper. *La misère* bør slik sett ikke leses uten kjennskap til Bourdieus innsats for den franske 'sosiale bevegelsen' fra 1995, se f.eks. Bourdieu (1997).

Uten å nevne ham står Halvorsens bok likevel på samme side. Den fortjener som nevnt ros som veldokumentert uttrykk for en kampsituasjon pre-

get både av framgang og av ambivalens, 'det amfibiske'. Til avslutning kan det virke urimelig å etterlyse grundigere og mer oppdatert tater-etnologi, beskrivelser av familie, næringer, døgn- og årsrytme og deres endringer. Her bygger Halvorsen bare på Moe (1975) og Schlüter (1993), begge studier av eldre tilstander. Men endringer i taternes næringsgrunnlag er relevant også for politikken: I en tid

hvor bobil- og campingvogn-turistene er langt flere enn taterne langs sommerveiene, og hvor utkantene uttynnes sterkere enn noen gang, hva slags særpreget næringskultur er det i det lange løp mulig for dem å opprettholde? Jeg savner også skandinavisk sammenligning; både politikk og forskning overfor taterne synes å ha vært karakteristisk annerledes i Sverige og Finland enn i Norge.

Noter

- 1 En tredje vanlig mulighet er tilbaketrekning, selvsynliggjøring, assimilering, villet eller resignert.
- 2 Men ikke til *La misère du monde* (1993), engelsk oversettelse *The Weight of the World* (1999).
- 3 Ikke å forveksle med sigøynerne, en mini-minoritet i Norge, jfr. Hanisch (1973).
- 4 Her er de i bredt selskap; *the musealisation of Europe* er en kraftig allmenn tendens som dokumenterer samtids- eller nær-fortids-kulturen. Europeerne gjør ikke som Neruda, 'tilstår at vi har levet', vi påpeker det, ja pukker på det, 'visst har vi satt spor, se her!'
- 5 Et helt annet eksempel på det amfibiske er landets rikinger: Det er ingen som er så støttetrengende som dem når det er støtte, f.eks. skattelette, i sikte, mens de samtidig sløser bort titalls millioner til egen personeksponering.

Referanser

- Bourdieu, P. (red., 1993) *La misère du monde*. Paris: Seuill.
- Bourdieu, P. (1997) 'Tale til åpningssesjonen til Den sosiale bevegelsens stenderforsamling', *Sosiologisk årbok* 2:257–264.
- Flekstad, K (1949) *Omstreifere og sigøynere*. Oslo: Aschehoug.
- Fraser, N. og Honneth, A. (2003) *Recognition or redistribution?* London: Verso.
- Gotaas, T. (2000) *Taterne*. Oslo: Andresen og Butenschøn.
- Habermas, J. (1973) *Legitimastionsproblemer i senkapitalismen*. København: Fremad.
- Hanisch, T. (1973) *Om sigøynerne*. mag.avh. sosiologi, Oslo.
- Hazell, B. (2002) *Resande-folket*. Stockholm: Ordfront.
- Hvinden, B. (red., 2000) *Romanifolket*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Moe, T. L. (1975) *Omstreifende grupper i Norge*. mag.avh. etnologi, Oslo.
- Otnes, P. (1970) *Den samiske nasjon*. Oslo: Pax.
- Otnes, P. (2006) 'Retrospect on the Sami Nation', *Die-dut* 3:125–154.
- Sartre, J.-P. (1960) *Critique de la raison dialectique*. Paris: NRF.
- Schlüter, R. (1993) *De reisende*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Vetlesen, A. J. (2005) *Evil and Human Agency*. Cambridge: Cambridge University Press.